

مقاله پژوهشی

تحلیل نگاره «ازدواج رام و سیتا»*

مائده ساقی^{***}، زهرا حسین‌آبادی^۲

۱. کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

۲. دانشیار، گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶

چکیده

شاید در میان آثار ادبی باستانی هندوستان، دو منظومه رامایانا و مهاباراتا از اهمیت بیشتری دارند و از ارکان اصلی ادبیات حماسی این کشور هستند. این حماسه زندگی رام، فرزند محبوب دشرت، پادشاه سرزمین کوشالا را در تبعید به همراه همسرش سیتا روایت می‌کند. از این دو شخصیت به‌عنوان سمبل پاکی و سعادت در آیین هندو یاد می‌شود. هنرمندان راجستانی نگاره‌ای از مراسم عروسی رام و سیتا به تصویر کشیده‌اند که دارای ویژگی اصلی نقاشی سبک هندو، یعنی تأکید بر نمادپردازی رنگ‌ها است. هدف از پژوهش پیش‌رو، بررسی تحلیلی نمادها و ویژگی‌های به‌کاررفته در این نگاره، به روش توصیفی-تحلیلی است. هنرمندان این اثر، از رنگ‌ها برای وضوح بیشتر تصاویر استفاده کرده و به نمادین بودن آنها توجه ویژه‌ای نشان داده‌اند. هر رنگ با توجه به هویت خود استفاده شده و عناصری مانند معماری بنا و نحوه قرارگرفتن پیکره‌ها به‌صورت کاملاً حساب شده در تصویر جای گرفته‌اند. تزئینات پیکره‌ها و سایر عناصر موجود در این نگاره به جهت ترکیب‌بندی مناسب، گردش چشم، حفظ جایگاه شخصیت‌ها از اصول خاصی پیروی کرده‌اند و ترکیب‌بندی کل نگاره به‌نحوی تداعی‌کننده آداب و رسوم مراسم عروسی در هندوستان است.

واژگان کلیدی: حماسه عاشقانه هند، رامایانا، رام، سیتا، نگاره.

مقدمه

رام و سیتا را بیان می‌کند که نماد انسان‌های کامل و برگزیده هستند که پس از پشت سرگذاشتن اتفاقات و فراز و نشیب‌های بسیار به وصال یکدیگر می‌رسند (سلطانی، خدادادی و کهدویی، ۱۳۹۶). این منظومه احوال، زندگی و قهرمانی‌های رام، شاهزاده اجودهی را بازگو می‌کند که با قهرمانی‌های بسیار، همسر خویش سیتا را از چنگ راونا نجات می‌دهد. هنرمندان مکتب راجستانی هند از مراسم عروسی رام و سیتا نگاره‌ای به تصویر کشیده‌اند که سراسر نمادپردازی، توجه به نکات خاص است. اما این نمادها چیست؟ چه ویژگی‌ها و نکاتی

باستان‌شناسانی همچون جان هیلنز بر این عقیده‌اند که داستان‌ها و افسانه‌های دوران باستان، ریشه در واقعیت داشته و روایتی داستان‌گونه از باورها و اعتقادات مردم آن دوران هستند. وی معتقد است این روایت‌ها در ابتدا براساس واقعیت بوده و بعدها، با آمال و آرزوهای انسان درآمیخته و رنگ‌ورویی غیرواقعی و باورنکردنی به‌خود گرفته است. این اثر عاشقانه توسط والمیکی سروده شده است. تاریخ سرایش این اثر مربوط به قرن پنجم ق. است. این کتاب با ۲۴ هزار بیت، سرنوشت پرشور عاشق و معشوقی با نام‌های

در سال ۱۴۰۰ در دانشکده هنر و معماری دانشگاه سیستان و بلوچستان به انجام رسیده است.

***نویسنده مسئول: ۰۹۱۵۸۰۶۴۲۷۳، maedehsaghi368@gmail.com

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «مائده ساقی» با عنوان «بررسی مفاهیم نمادین دو روایت ازدواج همایون ایران، ورامایانا هند براساس نگاره‌های موجود» است که به راهنمایی دکتر «زهرا حسین‌آبادی»

معتقد است آیین‌های سالانه مرگ و تولد دوباره خدای نباتی، هسته‌ای بنیادین در فرهنگ‌های پیش از تاریخ، در واقع بستری بوده که عاشقانه‌هایی را با محور بغ بانوی باروری و ایزد قهرمان شهیدشونده همتای او سامان داده است. سمیه رمضان‌ماهی در مقاله «تجلی آیین‌ور در نگاره سیتا در آتش حماسه رامایانا» (۱۳۹۴) به شرح داستان اثبات بی‌گناهی سیتا، همسر رام می‌پردازد که به درون آتش‌سوزان رفته و بر تاج آن می‌نشیند و به تحلیل و بررسی آن نگاره می‌پردازد. ولی تاکنون در هیچ پژوهشی به‌طور مستقیم به تحلیل نگاره ازدواج رام و سیتا پرداخته نشده است.

مبانی نظری

• حماسه‌های هند

تفکرات اوپانیساده‌ها سنگین‌تر از آن بود که برای طبقه عوام قابل‌درک باشد؛ به‌همین علت به موازات آثار برهمنی، ادبیات دیگری خلق شد که در دسترس همگان قرار گرفته تا عوام بتوانند از آن استفاده نمایند. این ادبیات عامه در حاشیه نظام برهمنی رشد کرده و در نهایت حماسه «مهابهاراتا» را خلق می‌کند. بی‌شک، این حماسه دایره‌المعارف اعتقادات آن روزگار محسوب می‌شد. رامایانا مربوط به دوران حماسی هندوستان است که به‌صورت زیر دسته بندی شده است: ایتی‌ها‌سا (چنین بود در آغاز)، آکیانا (افسانه داستان)، پورانا (افسانه کهن مقدس) و کاویا است، که حماسه رامایانا مربوط به این دسته می‌شود. اما مهابهاراتا جزو دسته طبیعی است و در گونه اول جای می‌گیرد (شایگان، ۱۳۹۳، ۲۳۶ و ۲۳۵).

• خلاصه داستان رامایانا

این حماسه به سرگذشت «رام» و «سیتا» و همچنین جنگ بین «رام» و «راون» پرداخته و آن را به تفصیل شرح می‌دهد. این کتاب روایات قهرمانانه، عاشقانه و حماسی را با تمثیل‌ها و مسائل فلسفی درآمیخته که با شرح آنها، قوانین رایج و رسومات هندو را تفسیر کرده است. حماسه رامایانا شامل هفت بند یا هفت کاند می‌شود:

- ۱- بال کاند: دوران کودکی رام
- ۲- آجودها کاند: دوران تبعید رام
- ۳- بن کاند: دوران زندگی رام در جنگل
- ۴- کسکندها کاند: توقف رام در کسکندها
- ۵- سندرکاند: رفتن هنومان به لنکا و آتش زدن
- ۶- لنکا کاند: جنگ و نبرد

درون نگاره ازدواج رام و سیتا نهفته است؟ هدف از تحقیق پیش‌رو، پاسخگویی به پرسش فوق است. در این تحقیق ضمن توجه به روایت عاشقانه رام و سیتا به نمادها و مفاهیم موجود در نگاره عروسی این دو نیز پرداخته می‌شود که با بررسی آیین‌ها و فرهنگ هندوستان، با مفاهیم نمادها، رنگ‌ها و جزئیات به‌کاررفته در این تصویر بیشتر آشنا خواهیم شد.

روش تحقیق

این پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی به‌دست آمده است. با توجه به اینکه در این روش تحقیق، پدیده‌ها و شرایط به‌طور صحیح و کاملی توصیف می‌شود و همچنین برای بررسی متغیرهایی از قبیل تفاوت‌ها و شباهت‌ها از روش‌های کمی و کیفی استفاده شده است، محقق این روش تحقیق را انتخاب کرده است. لازم به‌ذکر است محتوای به‌کاررفته در این مقاله با تکیه بر اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی تهیه و استفاده شده است.

پیشینه تحقیق

از مهمترین کتاب‌های استفاده شده در زمینه بررسی روایت رامایانا می‌توان به کتاب «راماین کتاب مقدس هندوان با مقدمه و حواشی و توضیحات و واژه‌نامه» از میکی‌وال با مقدمه عبدالودود اظهر دهلوی (۱۳۵۱) که به‌شرح این حماسه باستانی هندوستان در قالب داستان می‌پردازد، اشاره کرد. «رامایان» یکی از دو حماسه بزرگ هندی‌ها است که در آن با داستان‌های تمثیلی به وظایف و مسئولیت‌های افراد خانواده شامل: برادر، خواهر، همسر و پادشاه پرداخته و تعالیم حکیمان هند به همراه عناصر فلسفی و عبادی در آن گنجانده شده است. همچنین سید امیرحسین عابدی (۱۳۴۳) در کتاب «داستان رامایانا در ادبیات فارسی» باز هم به شرح داستان و اتفاقات موجود در رامایانا می‌پردازد، از دیدگاهی دیگر آن را شرح می‌دهد. مهوش واحد دوست در مقاله «رامایانا کهن‌ترین اثر حماسی هند» (۱۳۷۳)، به‌مقایسه رام و سیاوش پرداخته و نتیجه می‌گیرد که رام و سیاوش، انسان‌هایی اهورایی بوده‌اند که به مبارزه با موجودات پلیدی همچون راونا و افراسیاب می‌پردازند. همچنین فرزاد قائمی در مقاله‌ای با عنوان «از ریپه‌وین تا سیاوش» (۱۳۹۲)، ضمن یادآوری الگوهای جهانی مشابه داستان سیاوش، نظیر آتیس و آدونیس و پرسوفنه و داستان رام و سیتا

۷- اوترکانند: دوره آخر زندگی رام، تبعید و فرورفتن سیتا به قعر زمین، صعود رام به عالم بالا و تقسیم سلطنت میان پسران خود (والمیکی و تلسیداس، ۱۳۷۹، ۹). رامایانا از دوکلمه «رام» و «اینه» به معنای «پناهگاه یا مأمن آرام» تشکیل شده است. در ادبیات سانسکریت از آن به عنوان «آدی کاویه» به معنای نخستین منظومه نام می‌برند. قدمت، سبک و نوع نوشتار آن باعث شده تا در ردیف کتب مقدس هندوان قرار بگیرد و تاکنون نیز اثری قابل‌مقایسه با میزان نفوذ، تأثیرگذاری، شهرت و مقبولیت رامایانای والمیکی نبوده است (واحدوست، ۱۳۷۳، ۳۴). داستان ازدواج رام و سیتا این‌گونه آغاز می‌شود که در اجودهیا، پادشاهی به نام راجه جسرت فرمانروایی می‌کرد. راجه حسرتی جز پسری که وارث تاج و تختش باشد، نداشت. پس از تلاش بسیار خداوند به پادشاه پسرانی داد که از بین آنها یک نفر وارث تاج و تخت او بود. روزگار زیادی گذشت تا روزی عابدی مرتاض خدمت پادشاه رسید و گفت: می‌خواهم قربانی‌کنم اما دیوان پلید اجازه این کار را به من نمی‌دهند. از تو درخواست می‌کنم رام و لکشمی را با من همراه سازی تا قربانی انجام شود و پسرانت نفع کلان ببرند. پادشاه از شنیدن سخنان عابد ناراحت شد و به او گفت: «هر دو آنها جوان هستند؛ از ثروت، مال و جانم هرچه بخواهی می‌دهم اما فرزندانم را نه». عابد به پادشاه توضیح داد که سری‌رام با بقیه انسان‌ها فرق دارد؛ او دارای قدرت خاصی است. پادشاه با شنیدن توضیحات آرام گرفت و به عابد گفت: «همانند پدر مراقب فرزندانم باش و دو فرزند را راهی سفر کرد. (Goldman & Sutherland, 2021) عابد مرتاض به دو برادر تیراندازی آموخت سفر خود را آغاز کردند. بعد از طی کردن مسیری طولانی، بسوامتر به سراغ آنها آمد و گفت: راجه جنک حاکم، از شما دعوت کرده تا به تماشای سوانبر برویم، بهتر است شما هم همراه ما بیایید. لکشمی و رام راهی بسوامتر شدند و پس از ورود به شهر راجه جنک حاکم را ملاقات کردند. حاکم با دیدن آن دو برادر بسیار خشنود شد و از بسوامتر پرسید: این دو برادر کیستند؟ بسوامتر به او گفت آنها پسران راجه جسرت هستند و به خواست من تا اینجا آمدند. سپس بسوامتر، عابدان، سری رامچندر و لکشمی به شهر متهلا رفتند. پس از رسیدن به شهر مردم از زیبایی آنها سخن می‌گفتند. سیتا به سفارش یکی از همراهانش، به معبد بهوانی رفت و دعا کرد

که رام همسر وی شود. در همین حین «زنی شیرین سخن به سیتا گفت: هر چند مراقبه سری بهوانی است اما دیدن این دو برادر هم میمنت دارد. آن را ببین و از بهوانی بخواه تا در سایه کرامت ایشان باشی. سیتا باز به معبد بهوانی رفت. سجده نیاز به جا آورد و تعریف آغاز کرد». تا بهوانی مراد دل او را برآورده کند. سیتا و رام یکدیگر را در جنگل دیدند و شیفته و عاشق شدند» (پانی‌پتی، ۱۳۸۷، ۱۲۱). راجه جنک مراسمی ترتیب داد که همه عابدان و بزرگان شهر و عابد مرتاض، بسوامتر و دو برادر در این مراسم حضور داشتند. همه در مراسم در مورد سیتا حرف می‌زدند و یکی از آنها قصد خواستگاری از سیتا را داشت و گفت: راجه جنک دختری به نام سیتا دارد همه می‌گویند او برآمده از دل زمین است و نماد شکوه و زیبایی است. در آن مکان قوس رویین کوه تمثال قرار دارد که نشان‌دهنده غرورشکن پهلوانان روی زمین است که به دست سوکرما ساخته شده و مدتی در دست مهادیوجی بوده است و سپس دست راجه جنک افتاد، پادشاه به همه اعلام کرد، هر کسی که بتواند این قوس را بشکند، سیتا به عقد او در خواهد آمد. از رام خواستند به کوه رفته و قوس را از بین ببرد، وی به نزدیکی قوس رفت و با یاری خدا توانست قوس را بشکند. پادشاه بیش از همه خوشحال بود و دستور داد که در شهر مهتلا خانه‌ای برای سیتا و رامچندر بسازند رام و سیتا پس از گذراندن اتفاقات فراوان به وصال یکدیگر رسیدند.

بحث

• رامایانانگاری

شبه‌قاره هند همواره خاستگاه بسیاری از قصه‌ها و افسانه‌ها بوده که تأثیر به‌سزایی در آموزش و پرورش مردم هند داشته است. «از موضوعات رایج این آثار داستان‌های عاشقانه است که بیانگر تأثیر عمیق ادب فارسی و فرهنگ غنی آن در این داستان‌ها و منظومه‌ها است» (ذوالفقاری، ۱۳۸۹، ۵۰). در سرزمین هند، هر منطقه با زبان خود، رامایانای مخصوص به خود را دارند. زبان هر منطقه در تلاش بوده تا شکوه و بزرگی صحنه‌ها و وقایع این حماسه را با ویژگی‌های خود به‌وسیله اشکال مختلف هنری ارائه کند. حکمرانان هر ایالت خود را از تبار رام می‌دانستند؛ به همین دلیل حماسه رامایانا در میان آنها بسیار محبوب بود. صاحب‌دین نقاش برجسته دربار به کار تهیه

نقاشی رایج در سرزمین اصلی قبل از فتح به دست مغول‌ها بود. انتخاب رنگ‌ها (درخشان یا ملایم)، عناصر ترکیبی (تصویر معماری، چهره‌ها و طبیعت)، شیوه‌های روایت، تمایل به طبیعت‌گرایی یا تأکید بر رفتارگرایی افراطی از جمله نکات قابل توجه این سبک بوده است. از ویژگی‌های اصلی نگارگری راجپوت، طراحی خطی قوی و رنگ‌های پرمایه است. نقاشی‌ها کاملاً نمادین و مملو از استعاره‌های شاعرانه‌اند، زیرا هندوان معتقدند زندگی یکپارچه تمثیل است؛ پس هنر هم تفسیری از زندگی است که تنها از راه بیان معانی عمیق و پنهان ارزش و اعتبار دارد (پاکباز، ۱۳۷۴، ۹۵۳). موضوعات متداول که در این سبک استفاده می‌شود شامل شخصیت‌هایی مثل «راما» قهرمان حماسه «رامایانا»، «کریشنا» هشتمین تجلی «ویشنو» به شکل پیکره‌ای آبی‌رنگ، فرماندهان، قهرمانان، پادشاهان و اشراف راجپوت، تولد «برهما»، نیروی زاینده خدایان و چرخش دریای شیر است (همان، ۹۵۴ و ۹۵۳). وجود ثبات، یکدستی در ترکیب‌بندی و دیگر ویژگی‌های فنی و بصری این تصاویر، گواه بر این مدعاست که این سبک نقاش از یک سنت کهن و ریشه‌دار سرچشمه گرفته است. برای روشن‌تر شدن ویژگی‌های فنی ساخت و ساز در نقاشی‌های راجپوت، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- قابل‌توجه‌ترین کیفیت این نقاشی‌ها، رنگ‌های درخشان آنهاست که به لحاظ شفافیت تنها قابل‌قیاس با رنگ‌های مورد استفاده در میناکاری هستند، گرچه این تصاویر بر زمینه‌های مات و کدر کشیده شده‌اند، اما قرار گرفتن رنگ‌های خالص و درخشان قرمز، زرد، صورتی، سبز و قهوه‌ای در کنار سفید خالص و سیاه شبق‌گونه، شفافیتی خاص به این آثار بخشیده است (همان، ۱۷۶).

- برخلاف نگاره‌های ایرانی، که سرشار از رنگ‌های نقره‌ای و طلایی‌اند، در نقاشی‌های راجپوت، از طلایی استفاده نمی‌شود. اگرچه این نقاشی‌ها از طراحی قوی برخوردارند، اما رنگ، همواره به‌عنوان وجه جوهرین این آثار، عنصری غالب به‌شمار می‌رود؛ به‌سختی دیگر این تصاویر را نمی‌توان بدون رنگ، تخیل کرد (همان، ۱۷۷ و ۱۷۸).

• تحلیل نگاره ازدواج رام و سیتا

نگاره موجود از ازدواج رام و سیتا در موزه ملی هندوستان نگهداری می‌شود ولی اطلاعات دقیقی از خالق این اثر بجا نمانده است. طبق مطالب ذکر شده

نسخ ارزشمند می‌پرداخت. یکی از آثار این کارگاه نسخه مصور شده رامایانا می‌باشد. صاحب‌دین در گام نخست، ساختار عمودی صفحه را که در هنر مغولی و اروپایی دیده بود کنار گذاشت و سنت نقاشی افقی یا برگ‌نخلی را که از سنت‌های دیرین نگارگری هند است را پیش می‌گیرد. مشخصه دیگر این نقاشی‌ها که آن‌ها را از نقاشی مغولی متمایز می‌کند ماهیت داستانی آنهاست، چرا که هر اثر با چندین داستان و روایت مرتبط است. همگی این خصوصیات در کنار رنگ‌پردازی غنی و اجرای جزئیات حیرت‌آور، در نوع خود منحصر به فرد ساخته است (Dehejia, 1997, 346-351). بعدها در کاخ سلطنت کوچک گولدر در منطقه هیمالیا در سده سوم از قرن ۱۸ یک سبک نگارگری آغاز و رشد کرد که در اواخر همان قرن، به سبکی مقدم و منحصر به فرد تبدیل شد. یکی از بهترین نمونه‌های این سبک مجموعه محاصره لانکا که تنها یکی از فصول رامایانا را به تصویر درآورده، است که به گولدرکانگرا شهرت یافت (Craven, 1990, 3-5).

• مکتب نگارگری راجستانی

آثار فاخر هندی همانند حماسه رامایانا بعدها توسط هنرمندان هندی نگارگری شده است. این کتاب در مکتب راجستانی نیز به تصویر درآمده است که نسخه مصور شده آن هم‌اکنون در موزه ملی هندوستان نگهداری می‌شود. مکتب نگارگری راجستانی دارای سبک‌های مختلفی مانند نقاشی‌های رام‌گالا است که سعی در بیان سنت‌های مذهبی و اجتماعی این منطقه داشته است. هنر نقاشی در اینجا مملو از عناصر نمادین و سمبلیک و به همین خاطر از دو جهت زیبایی‌شناسی و نمادشناسی، قابل مطالعه است. این امر برآمده از این است که مذاهبی همچون هندویسم، عموماً مفاهیم مذهبی خود را با رمز و نمادهای متفاوت بیان می‌کند. نگاره ازدواج رام و سیتا در مکتب راجستانی هندوستان به تصویر درآمده است که همچون نگاره ازدواج همای و همایون دارای نمادهای مربوط به سنت‌های نقاشی آن دوره است. در این بخش سعی شده به تفسیر مکتب راجستانی و نمادهای موجود در این نگاره پرداخته شود. محقق آناندا کوماراسوامی در سال ۱۹۱۶ اصطلاح «نقاشی‌های راجپوت» را به خاطر حمایت اکثر فرمانروایان و حامیان راجپوتی ابداع کرد. وی به شکل خاصی این مکتب را از مکتب نقاشی معروف مغول متمایز کرد (کوماراسوامی، ۱۳۸۱، ۲۲). برای کوماراسوامی، این نام‌گذاری نشان‌دهنده سنت بومی

می‌دهند. هنرمند به جای حمل کمان‌هایی که روایت به آن می‌پردازد، داماد را در حال حمل شمشیرهای متعارفی که در قاب مخمل قرمز غلاف دارند، در سنت معاصر به تصویر کشیده است. مراسم تشریفاتی توسط کشیشان در دو طرف خیمه تقدیس می‌شود. شکل سمت چپ فیگورها با نیمرخ‌های گوشتی کامل و چشمان درشت و خیره به طرز قابل توجهی رسا، ابروهای قوسی برجسته، بینی‌های نوک‌تیز و چانه‌های گرد ارائه شده‌اند. استفاده از طلا در نقاشی این منطقه، پدیده‌ای خارجی و وارداتی محسوب می‌شود و تنها در اواخر تاریخ نقاشی راجپوت رواج پیدا کرد. رنگ زرد استفاده شده در زمینه به نقاشی درخشش می‌بخشد. شورش دیوانه‌وار رنگ‌ها که در رقصی شدید به هم می‌رسند، به همان اندازه درخشان هستند. هنرمند با رنگ‌ها بازی می‌کند، پاتکای زرد (کمربند) با راه‌راه‌های آبی کم‌رنگ و سفید، با جامه نارنجی روشنی که راما با پوست آبی می‌پوشد، در کنار هم به تصویر وضوح می‌بخشد. سفیدی چشمانش روی

در منابع مربوط به هنر هندوستان فقط به ویژگی‌های مکتب نقاشی این اثر پرداخته شده و نامی از صاحب این اثر نیست. این اثر در اوایل قرن ۱۸ خلق شده، تکنیک استفاده شده در این اثر آبرنگ مات روی کاغذ به شکل هنری سبک پاهاری در منطقه هیمالچال پرادش مندی نگارگری شده و ابعاد آن ۲۲/۶ در ۳۲/۴ سانتی‌متر است. در کنار تصویر رام و سیتا که چهره‌های اصلی این نگاره هستند لاکشمانا، بهاراتا و شاترغنا دیده می‌شوند. این مینیاتور ازدواج چهار شاهزاده آبودی با شاهزاده‌خانم‌های میتیل و سانکاسیا را به تصویر می‌کشد (تصویر ۱). چهره‌های اصلی راما و سیتا به وضوح در زیر مانداپای سنتی که با میله‌های زعفرانی پوشیده شده با درختان موز فرخنده ساخته شده است، قرار گرفته‌اند. راما و سیتا به همراه دیگر شاهزادگان آبودیا و نامزدهایشان دور آتش مراسم مقدس طواف می‌کنند. عروس‌های خجالتی در قدم‌های خود لنگ می‌زنند و توسط خانم‌های سلطنتی حمایت می‌شوند درحالی‌که شاهزاده‌ها با گام‌های مقتدرانه ادامه

تصویر ۱. نگاره ازدواج رام و سیتا، حماسه عاشقانه رامایانا اثری از والمیکی، تصویرگر: نامشخص، اوایل قرن ۱۸، آبرنگ مات، نسخه مجلد و خطی واقع در موزه ملی هندوستان. مأخذ: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/The_marriage_ceremony_of_Rama_and_Sita.jpg

است. نارنجی (زعفرانی) به عنوان مقدس‌ترین رنگ در میان هندیان شناخته شده است. این رنگ را نماد آتش می‌دانند و بر این باور هستند که آتش بدی‌ها را از بین می‌برد. همچنین این رنگ نماد خلوص، ریاضت دینی و رنگ نمادین افراد مقدس است. رنگ قرمز نشان‌دهنده مفهوم عشق نیز است. رنگ سفید نیز در میان باور هندوان رنگ خلوص و پاکی است و در مقابل رنگ زرد و قرمز قرار می‌گیرد و نشان‌دهنده آرامش و صلح است (West Oregon University, 2012). در این نگاره رنگ‌ها به صورت کاملاً هوشمندانه و برطبق باورها و نمادهای هندوستان انتخاب شده‌اند و به جای این‌که انسان را به هیجان وادار کنند، او را وادار به تعمق و فکر می‌کند. استفاده از رنگ‌های روشن و درخشان تنها قابل‌قیاس با رنگ‌های مورد استفاده در هنر میناکاری ایرانی است، سایر موارد نشان‌دهنده پیروی از یک سنت مرسوم در تکنیک‌های نقاشی هندوستان است که این آثار را از هنر نقاشی ایرانی

تصویر ۲. رام در مراسم عروسی، حماسه عاشقانه رامایانا اثر والمیکی، تصویرگر: نامشخص، اوایل قرن ۱۸، آبرنگ مات، نسخه مجلد و خطی واقع در موزه ملی هندوستان. مأخذ: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/The_marriage_ceremony_of_Rama_and_Sita.jpg

پوست تیره‌اش می‌تابد، مانند زیورآلات مرواریدی که در گوش و گردنش قرار گرفته‌اند و نقوش تزئینی ظریفی که روی پیشانی‌اش نقاشی شده است. هنرمند این تضاد مکمل نارنجی و آبی را در مناطق دیگر تکرار می‌کند، به عنوان مثال به شکل لباس نارنجی در تصویر در مقابل پس‌زمینه آبی‌روشن در درگاه در پایین سمت راست، این ترکیب حتی در راه‌راه‌های شاد لباس نیز استفاده شده است. سطح تصویر در این آثار به بخش بزرگی تقسیم شده که اغلب با رنگ‌های ساده و یکدست اجرا شده‌اند؛ همین رنگ زمینه است که به سطوح موجود در تصویر هویت می‌بخشد (تصویر ۱). رنگ همواره به عنوان وجه جوهرین این اثر عنصری غالب به شمار می‌رود. به‌طور کلی آثار این دوره را بدون رنگ نمی‌توان تفسیر کرد. رنگ به عنوان عنصر شاخص و کلیدی در فرهنگ و آیین هندی است. آیین هندو با توجه به نمادگرایی خاص خود، برای تعداد کثیری از رنگ‌ها تقدس خاصی قائل است. رنگ‌های نمادین در آیین هندو عبارتند از قرمز، نارنجی (زعفرانی)، سبز، زرد، سفید، سیاه و آبی. در نگاره ازدواج رام و سیتا تمامی این رنگ‌ها استفاده شده‌اند. از آنجاکه رام در اصل خدای ویشنو است که در کالبدی انسانی متجسد شده، همواره بدنش به رنگ آبی که رنگ آسمان، ویژه خدایان، نشانگر معنویت و خدایی شجاع است و توانایی مقابله با همه دشواری‌ها را دارد، می‌شود. از این جهت دو خدای رام و کریشنا که زندگی خود را صرف حفاظت از انسان‌ها کرده‌اند، معمولاً به رنگ آبی به تصور کشیده شده‌اند (طاهری، ۱۳۹۷) (تصویر ۲). رنگ لاجوردی استفاده شده در نگاره مکمل رنگ نارنجی (زعفرانی) زمینه تصویر است و باعث بهتر دیده شدن عناصر تصویر می‌شود، نماد بی‌کراچی، قدرت و وسعت است. از این رنگ بیشتر در فضاها و مراسمات روحانی استفاده می‌شود (هزاره‌ای، ۱۳۶۳، ۹۱). در باور هندیان رنگ قرمز نماد باروری و خلوص است به همین دلیل این رنگ در مراسم‌هایی مانند ازدواج، تولد فرزندان و جشن‌های هندیان به کار می‌رود. هندیان رنگ قرمز را نماد پاکی می‌دانند. کادر دور فضای نگاره، لباس اشخاص حاضر در مراسم به همین دلیل قرمز رنگ است. در باور هندیان لباس عروس باید به رنگ قرمز باشد، لباسی قرمز به همراه رنگ‌های روشن و طلادوزی که سمبل تعهد به زندگی، معنویت و باروری است. رنگ لباس سیتا در جایگاه عروس طبق همین باور قرمز رنگ

به‌طور کلی می‌توان گفت تضاد بین اشکال، تیرگی و روشنایی، کوتاهی و بلندی پیکره‌ها، موجب حرکت مداوم و چرخش چشم در تصویر است. از بالا به پایین از جز به کل از سکون به پویایی سازگاری و وحدت بین اجزای تصویر را نیز نشان می‌دهد. ژست‌ها، کج شدن سرها و نگاه‌ها، حرکت گردان و طواف در اطراف آتش را می‌سازد. معماری با تخیل بازیگوش، با تزیینات نامتقارن روی برجک‌ها، قله‌های ساختار غرفه در سمت چپ و چادر مرکزی که آزادانه جریان دارد، بدون حاشیه نقاشی ارائه شده است (تصویر ۳).

چرخش رام و سیتا به دور آتش در مراسم ازدواج نشان‌دهنده سنت مرسوم در هندوستان است. مراسم

متمایز کرده است. هنرمند این شور و نشاط رنگ‌ها را با اعمال و حرکات قهرمانان نقاشی تکمیل می‌کند و به نقاشی انرژی می‌بخشد.

قرارگیری طبل‌زنان که به شدت بر نقاره‌های خود می‌کوبند و در پیش‌زمینه پایینی شنیس می‌نوازند و زنانی که در مقابل غرفه یاسی در سمت راست قرار گرفته‌اند و در حال ذول کوبیدن هستند، کف می‌زنند و آواز می‌خوانند، چشم را به سمت بیرون کادر هدایت می‌کند. سادگی فضاها و تزیینات چشم‌نواز لباس پیکره‌ها تضاد را در این اثر نشان می‌دهد. ایجاد فضایی شاهانه که در عین زیبایی و توجه به سادگی جایگاه پیکره‌ها را نشان‌دهنده دقت نگارگر است.

تصویر ۳. طبل‌زنان در مراسم عروسی، حماسه عاشقانه رامایانا، اثر: والمیکی، تصویرگر: نامشخص، اوایل قرن ۱۸، آبرنگ مات، نسخه مجلد وخطی واقع در موزه ملی هندوستان. مأخذ: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/The_marriage_ceremony_of_Rama_and_Sita.jpg

مردان است. هنرمند اثر به‌طور کامل سنت‌های مرسوم نگارگری در دوران خود را با استفاده از رنگ‌ها، فضاهای معماری، چهره اشخاص حاضر و تزیینات لباس‌ها نشان داده است (جدول ۱).

نتیجه‌گیری

هنرمندان مکتب راجستانی هند از مراسم عروسی رام و سیتا نگاره‌ای به تصویر کشیده‌اند که سراسر نمادپردازی و توجه به نکات خاص است. اما این نمادها چیست و چه ویژگی‌ها و نکاتی درون نگاره ازدواج رام و سیتا نهفته است؟ پس از بررسی‌ها انجام شده، پژوهش حاصله بیان‌کننده نمادها و ویژگی‌های نگاره ازدواج رام و سیتا است. این نگاره که در مکتب راجستانی به تصویر درآمده نشان‌دهنده یکی از داستان‌های کتاب رامایانا، حماسه عاشقانه هند اثر والمیکی و بیان‌کننده فرهنگ و نمادهای تعریف‌شده هندوستان است. در این نگاره با استفاده از عناصر تزئینی، جایگاه اشخاص مشخص شده‌اند. رنگ‌های تکرار شونده که هرکدام نماد خاص خود را دارند در این نگاره قابل مشاهده است؛ مانند استفاده مکرر از رنگ‌های قرمز، سفید، زرد و نارنجی که در دسته رنگ‌های نمادین کشور هندوستان قرار می‌گیرد. همانطور که گفته شد رنگ قرمز نماد عشق، شادی و خلوص است به همین علت لباس عروس قرمز رنگ است که نماد تعهد، پاکی، معنویت و باروری است. رنگ سفید مقدس‌ترین رنگ در میان هندیان است. از رنگ سفید به‌عنوان رنگ افراد مقدس و نشان‌دهنده عشق یاد شده است و همچنین

عروسی دور آتشی به اسم آگنی یا آتش مقدس برگزار می‌شود که باعث پایداری و دوام و ماندگاری پیوند زوج می‌شود. همراه با چرخش عروس و داماد به دور آتش، روحانی هندو شروع به خواندن اوراد و سرودهای مذهبی از «ودا»، «گریاسوتورا» و «سازیتیس» می‌کند. چرخش دایره‌وار حول آتش باعث چرخش چشم در تصویر می‌شود. دایره در میان هندیان نماد زمان، حرکت پیوسته و مدور آسمان که با الوهیت مرتبط است (هوهنه‌گر، ۱۳۹۳، ۳۱). درخت، در بسیاری از اقوام باستانی، به‌عنوان جایگاه خدا و در مواردی حتی به‌عنوان خود خدا پرستیده می‌شده است. همچنین نماد کیهان، منبع باروری و نماد حیات جاودانی و دانش است. در این نگاره از طبیعت اقتباس شده و واقع‌گرایی را نشان می‌دهد. به دلیل ارتباط درخت با زمین، ارواح درختان را غالباً، اقوام اروپایی و هندی‌ها در میان بابلی مادینه می‌پنداشتند. بودا در زیر درخت، بودا شد. محور جهانی یا درخت کیهانی وجود داشته و بعدها به‌صورت استوپا نمادپردازی شده است (حسین‌آبادی، ۱۳۹۳). یکی از نمادهای خدای ویشنو درخت است. همین مسئله باعث تقدس درختان شده و هندیان مراسمات آیینی و مهم خود را در حضور درختان برگزارکنند. در این نگاره چهار درخت در طرفین وجود دارد که مراسم چرخش به دور آتش زیر این درختان انجام می‌شود. همان‌طور که شمشیر و سلاح‌های موجود در تصویر که در غلاف کمر رام و سایر مردان نگاره است. نشان‌دهنده قدرتمندبودن

جدول ۱. بررسی نماد رنگ‌ها و زمینه مورد استفاده آن. مأخذ: نگارنده.

رنگ	نماد	زمینه مورد استفاده
قرمز	-عشق -شادی -خلوص	-استفاده در مراسم عروسی -لباس عروس قرمز رنگ نماد تعهد، پاکی، معنویت و باروری
سفید	-مقدس‌ترین رنگ -ریاضت دینی -خلوص	-رنگ افراد مقدس -نشان‌دهنده عشق
نارنجی	-خلوص -پاکی	-در مقابل رنگ زرد نشان‌دهنده آرامش

همه عناصر در کنار یکدیگر معنا و مفهوم واحد خود را بیان می‌کنند. توجه دقیق به اصول نقاشی مانند نشان دادن دوری و نزدیکی به واسطه کوچک و بزرگ کشیدن پیکره‌ها، اهمیت به قرارگیری رنگ‌ها در کنار یکدیگر و توجه به جزئیات و آداب و رسوم مربوط به مراسم عروسی مانند چرخش به دور آتش که در باور هندیان باعث تداوم و ماندگاری پیمان میان عروس و داماد می‌شود یا مراسم حجله عروس که نماد عفت و پاکدامنی عروس است یا وجود درخت زندگی در نگاره، استفاده از رنگ قرمز برای لباس عروس و حضور طبل نوازان همگی در جهت تکمیل میزان ارزشمند بودن این مفاهیم و موضوع این نگاره استفاده شده‌اند که در این پژوهش به شکل دقیق با جزئیات کامل شرح داده شده است.

رنگ نارنجی در مقابل رنگ زرد نشان‌دهنده آرامش است. نقاش این اثر به وسیله شیء، هدف خود را به مخاطب می‌رساند. لباس‌ها و دامن‌ها اکثراً بلند کشیده شده‌اند که پیرو سنت نقاشی زمان خود هستند. تزئینات لباس‌ها گاه برگرفته از سنت نقاشی چینی است. خطوط استفاده شده نشان‌دهنده سنگینی، ایستایی، حالت رسمی و خارج از هیجان است اما با حفظ ریتم بعضی از پیکره‌ها از حالت خشک و رسمی خارج شده‌اند مانند طبل‌نوازان که در کادر پایین نقاشی تحرک و پویایی را به نمایش می‌گذارند. در تصویر پیوستگی و چرخش چشم با استفاده از عناصر تزئینی مانند شمعدان‌ها و درختان حفظ شده است. نگاره به صورت حجره‌ای تصویر شده و تقارن موجود در تصویر القاکننده وحدت بین اجزاست و

فهرست منابع

- پاکباز، رویین. (۱۳۷۴). *دایره‌المعارف هنر*. تهران: فرهنگ معاصر.
- پانی‌پتی، سعدالدوله مسیح. (۱۳۸۷). *رامایانا* (به‌اهتمام سید عبدالحمید ضیایی و عبدالودود اظهر دهلوی). دهلی نو: مرکز تحقیقات فارسی رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران.
- حسین‌آبادی، زهرا. (۱۳۹۳). بررسی پیوستگی نگاره‌های درخت باورهای اساطیری و مذهبی هند. *مطالعات شبه‌قاره*، ۱۸(۱)، ۲۹-۴۸.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۹). ریخت‌شناسی افسانه عاشقانه گل‌بکاولی. *فنون ادبی*، ۱(۲)، ۴۹-۶۲.
- رمضان‌ماهی، سمیه. (۱۳۹۴). تجلی آیین و در نگاره سیتا در آتش حماسه رامایانا. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی*.
- سلطانی، پریسا؛ خدادادی، محمد و کهدویی، محمدکاظم. (۱۳۹۶). جلوه‌های عرفان نظری در حماسه‌های منظوم رامایانا. *مطالعات شبه‌قاره*، ۹(۳۳)، ۹۱-۱۱۲.
- شایگان، داریوش. (۱۳۹۳). *ادیان و مکتب‌های فلسفی هند*. جلد یک. تهران: فروزان روز.
- والمیکی، ماهاریشی. (۱۳۵۱). *راماین؛ کتاب مقدس هندوان* (با مقدمه و حواشی و توضیحات و واژه‌نامه اظهر دهلوی، عبدالودود). تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- طاهری، صدرالدین. (۱۳۹۷). تحلیل نشانه‌شناسی رویارویی دوگان‌ها در نگاره‌های نسخه رامایانای میوار. *مطالعات شبه‌قاره*، ۸(۱)، ۱۳۷-۱۵۲.
- عابدی، امیرحسین. (۱۳۴۳). داستان رامایانا در ادبیات فارسی. مهر، ۱۰(۳)، ۳۳۷-۳۴۵.
- قائمی، فرزاد. (۱۳۹۲). ریهوین تا سیاوش (تحلیل اسطوره‌شناختی ساختار آیینی داستان سیاوش بر مبنای الگوی هیوط ایزد ریهوین و آیین‌های سالانه مرگ و تولد دوباره در فرهنگ ایران). *جستارهای نوین ادبی*، ۴۶(۴)، ۶۱-۸۶.
- کوماراسوامی، آناندا. (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر هنر هند (ترجمه امیرحسین ذکریگو). تهران: فرهنگستان هنر.
- والمیکی، ماهاریشی و تلسیداس. (۱۳۷۹). *رامایانا* کهن‌ترین حماسه عاشقانه هند (ترجمه امرسنکهه و امرپرکاش). تهران: الست فردا، ۱۳۷۸.
- واحد دوست، مهوش. (۱۳۷۳). راماین کهن‌ترین اثر حماسه هندوان. *دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، ۱۲۹-۱۳۲، ۳۱۶-۳۳۸.
- هال، جیمز. (۱۳۸۴). *فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب در هنر شرق و غرب* (ترجمه رقیه بهزادی). تهران: فرهنگ معاصر.
- هزاره‌ای، هادی. (۱۳۶۳). اسلیمی زبان از یادرفته. هنر، ۶(۶)، ۹۰-۱۱۷.
- هوهنه‌گر، آلفرد. (۱۳۹۳). *نمادها و نشانه‌ها* (ترجمه علی صلح‌جو). تهران: طبع و نشر.
- Craven, R.C. (1990). *Ramayan: Pahari Painting*. Bombay: Marge.

- Dehejia, V. (1997). *Indian Art*. Italy: Phaidon.
- Goldman, R. P. & Sutherland Goldman, S. J. (2021). *The Ramayana of Valmiki*. Princeton: Princeton University.
- West Oregon University. (2012). *Color Symbolism in Hinduism*. Retrieved February 8, 2012. from <http://www.wou.edu/provost/library>.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to journal of Art and Civilization of the Orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
ساقی، مائده و حسین آبادی، زهرا. (۱۴۰۳). تحلیل نگاره «ازدواج رام و سیتا». مجله هنر و تمدن شرق، ۱۲(۴۳)، ۴۲-۵۱.

DOI: 10.22034/JACO.2023.398326.1318

URL: https://www.jaco-sj.com/article_189374.html

